

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

МИРОШНИЧЕНКО НАТАЛІЯ МИХАЙЛІВНА

УДК 343.224.1 (477)

**ВІКОВА ОСУДНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ
У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ УКРАЇНИ**

Спеціальність: 12.00.08 – кримінальне право та криминологія,
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України
ТУЛЯКОВ В'ячеслав Олексійович,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
проректор з міжнародних зв'язків

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
МЕРКУЛОВА Валентина Олександрівна,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри кримінального права
та кримінології;

кандидат юридичних наук, доцент
ЮЗІКОВА Наталія Семенівна,
Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара,
доцент кафедри адміністративного
і кримінального права

Захист відбудеться «___» _____ 2013 р. о ___ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий «___» _____ 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.І. Чанишева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Охорона прав і свобод людини і громадянина є пріоритетним напрямком державної політики кожної правової держави. Особливої уваги потребують проблеми кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб. Одним із основних напрямків кримінальної політики залишається розробка та впровадження ефективних правових заходів протидії злочинності неповнолітніх, які повинні мати не тільки каральний характер, але й виховний. Для досягнення цієї мети необхідними є врахування та вивчення усіх факторів, які впливають на стан злочинності неповнолітніх. Тому поряд з іншими чинниками, велике значення має особистість неповнолітніх осіб з девіантною поведінкою.

У I півріччі 2011 р. на обліку в підрозділах кримінальної міліції у справах дітей органів внутрішніх справ України знаходилося 12837 учнів загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів. Із числа неповнолітніх цієї категорії 1,6% – у віці 6 – 10 років, 18,4% – у віці 11 – 13 років (кількість неповнолітніх цієї категорії у порівнянні з аналогічним періодом 2010 р. зросла на 4,1%), 80% – у віці 14 – 18 років. Відповідно до офіційних статистичних даних, у 2010 р. неповнолітніми було скоєно 13950 злочинів, у 2011 р. – 13933 злочинів. Упродовж 2012 р. неповнолітніми або за їх участю скоєно 14 238 злочинів.

Поширеність негативних соціальних явищ (зниження рівня життя більшої частини населення, низький рівень правосвідомості, проблеми безпритульності тощо) значною мірою впливають не тільки на рівень злочинності, а й на рівень фізичного та морального здоров'я неповнолітніх. У неповнолітніх, які виховуються поза сім'єю (у дитячих будинках, притулках, на «вулиці») або у несприятливих сім'ях, нерідко спостерігається відставання у психічному розвитку (у вольовій, емоційній та інтелектуальній сферах), що може бути причиною зниження рівня усвідомлення своїх вчинків і бути одним із криміногенних факторів. Тому дослідження окремих питань кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб, що мають відставання у психічному розвитку, яке не пов'язано з психічними захворюваннями або розладами, є актуальними.

На відміну від законодавства деяких зарубіжних країн (наприклад, Росії, Білорусі та ін.), діючий кримінальний закон України чітко не регулює питання кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб, які відстають у психічному розвитку, що не обумовлено психічними захворюваннями.

Окремі питання кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб, які відстають у психічному розвитку, що не обумовлено психічними захворюваннями, висвітлювались у працях науковців кримінального циклу, а також спеціалістів у галузі загальної та судової психології, педагогіки та медицини, зокрема у працях: Ю.М. Антоняна, Ю.П. Аленіна, Л.І. Аркуши, З.А. Астемірова, В.Д. Басая, С.В. Бородіна, С.М. Будзінського, В.М. Бурдіна, Р.І. Бабіченко, І.М. Гальперіна, В.О. Глушкова, М.Д. Гомонова, В.А. Гуревої, Н.О. Гуторової, Т.О. Гончар, П.С. Дагеля, Д.А. Дриля, В.М. Дрьоміна, С.Ф. Денисової, В.П. Ємельянова, Н.А. Зелінської, О.Ф. Кістяковського,

О.М. Костенка, І.А. Кудрявцева, М.М. Коченова, В.О. Меркулової, Р.І. Міхєєва, Г.М. Миньковського, Н.А. Мирошніченко, А.А. Музики, Е.Я. Немировського, Г.В. Назаренко, А.В. Наумова, В.С. Орлова, В.І. Осадчого, О.Д. Ситковської, Б.А. Спасеннікова, Н.А. Орловської, С.В. Познишева, В.Г. Павлова, М.С. Таганцева, В.О. Тулякова, А.П. Тузова, В.С. Трахтерова, С.І. Тихенко, Є.І. Цимбала, Н.С. Юзікової, О.О. Ямкової та ін.

Проте, на сучасному етапі розвитку науки кримінального права України низка питань, пов'язаних з поняттям вікової осудності, залишаються недостатньо дослідженими або не дослідженими взагалі, зокрема це стосується правової природи цього явища, законодавчої моделі, критеріїв формули вікової осудності, її правових наслідків тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану наукових досліджень кафедри кримінального права Одеської національної юридичної академії «Тенденції та перспективи розвитку кримінального права України» на 2006-2010 роки як складова плану науково-дослідної роботи Одеської національної юридичної академії на тему «Традиції та новації в сучасній українській державності і правовому житті» (державний реєстраційний номер 0106U004970) на 2006-2010 роки, а також плану наукових досліджень кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» на 2011-2015 рр. «Механізм кримінально-правового впливу в умовах сталого розвитку» як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» на тему «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку Української державності та права» (державний реєстраційний номер 0110U000671) на 2011-2015 рр.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є визначення поняття, правової природи та критеріїв формули вікової осудності, а також внесення пропозицій щодо удосконалення положень КК України про кримінальну відповідальність неповнолітніх та практики його застосування.

Для досягнення мети поставлено такі завдання:

дослідити генезу вітчизняного та зарубіжного законодавства щодо особливостей відповідальності неповнолітніх осіб, які відстають у психічному розвитку;

здійснити порівняльний аналіз кримінально-правових норм зарубіжного законодавства щодо окремих питань кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб;

дослідити такі ознаки неповнолітнього суб'єкта злочину, як осудність і вік;

на підставі аналізу наукових думок розробити законодавче визначення дефініції «вікова осудність»;

обґрунтувати доцільність закріплення у КК України основних положень вікової осудності, а також її кримінально-правових наслідків.

Об'єктом дослідження є кримінальні правовідносини, що зумовлюють особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб, які мають відставання у психічному розвитку, що не обумовлено психічними розладами.

Предметом дослідження є вікова осудність неповнолітніх у кримінально-

правовій доктрині України.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові, філософські та спеціальні методи та прийоми, які були обрані з урахуванням мети та завдань дисертаційної роботи, а також відповідно до об'єкта та предмета дослідження.

В основу дисертації покладено діалектичний метод дослідження правових явищ, за допомогою якого досліджено поняття вікової осудності, віку (п.п. 1.1, 2.1). Метод історичного аналізу застосовано для вивчення розвитку законодавства щодо кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб, які відстають у психічному розвитку (п. 1.2). Порівняльно-правовий метод застосовувався в процесі порівняння КК України із законодавчими актами зарубіжних країн (п.п. 3.1, 3.2, р. 4). Метод факторного аналізу було застосовано для виявлення деяких прогалин кримінально-правових норм діючого законодавства щодо відповідальності неповнолітніх (п.п. 1.2, 3.1).

За допомогою системно-структурного методу було досліджено формулу вікової осудності, а також проаналізовано співвідношення вікової осудності з обмеженою осудністю (п.п. 3.1, 3.2, 3.3). Соціологічний метод застосовувався при аналізі даних анкетування (п.п. 2.2, 2.3, р. 4).

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні дані щодо злочинності неповнолітніх, результати анкетування суддів, прокурорів, слідчих, науковців у сфері кримінального права, а також слухачів Інституту підготовки професійних суддів Національного університету «Одеська юридична академія» на предмет доцільності внесення змін до КК України щодо кримінальної відповідальності неповнолітніх. Загалом було опитано 150 респондентів. Крім того, було проаналізовано матеріали судової практики, а саме рішення судів різних рівнів та регіонів із кримінальних справ щодо кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб.

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертаційне дослідження є першим у кримінально-правовій науці України спеціальним комплексним монографічним дослідженням проблем вікової осудності неповнолітніх у кримінально-правовій доктрині України.

У дисертації обґрунтовується низка нових концептуальних положень, висновків та пропозицій, які мають значення для науки та практики, зокрема:

вперше:

запропоновано законодавчу дефініцію вікової осудності (ст. 20-1 КК України), що стосується неповнолітніх осіб, які під час вчинення злочину не були здатні повною мірою усвідомлювати суспільну небезпеку або фактичний характер свого діяння або керувати своїми діями (бездіяльність) внаслідок відставання у психічному розвитку, не пов'язаного з психічними розладами та захворюваннями;

доведено, що зміст вікової осудності виражається в її юридичній формулі, яка складається з двох критеріїв, а саме: юридичного та соціально-психологічного, які є обов'язковими для встановлення вікової осудності;

обґрунтовано необхідність виділення в окрему норму КК України спеціальних правил призначення покарання неповнолітнім особам, які внаслідок відставання у психічному розвитку, що не обумовлено психічними

захворюваннями, не були здатні повною мірою усвідомлювати суспільну небезпеку або фактичний характер свого діяння або керувати своїми діями (бездіяльністю). Доведено, що за наявності цієї обставини доцільно призначати покарання більш м'яке, ніж неповнолітнім особам, які були здатні повною мірою усвідомлювати свої дії, а саме строк або розмір покарання не повинен перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого відповідною санкцією статті;

аргументовано доцільність внесення змін до ст. 97 та ст. 105 КК України щодо особливостей звільнення від кримінальної відповідальності та відбуття покарання неповнолітніх з ознаками вікової осудності, а саме запропоновано перелік примусових заходів виховного характеру, який доцільно застосовувати до зазначеної категорії неповнолітніх осіб (обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього, передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання, направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення);

удосконалено:

пропозиції щодо мінімальних вікових меж кримінальної відповідальності, зокрема це стосується переліку злочинів, за які кримінальна відповідальність настає з 14 років. Пропонується скоротити перелік злочинів, який передбачено у ч. 2 ст. 22 КК України;

визначення поняття віку кримінальної відповідальності, як кількісно-якісно категорія, яка враховує не тільки кількість прожитих років, а й ступень розумового (психофізичного) розвитку особи;

наукові підходи щодо звільнення неповнолітніх, які відстають у психічному розвитку, що не пов'язано з психічними розладами, від кримінальної відповідальності та покарання у зв'язку із застосуванням примусових заходів виховного характеру;

підходи щодо кримінально-правових наслідків встановлення ознак вікової осудності у неповнолітніх осіб. Встановлення ознак вікової осудності не виключає кримінальної відповідальності, а лише є підставою можливості застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх;

визначення загальних засад призначення покарання шляхом доповнення переліку обставин, які пом'якшують покарання (ст. 66 КК України), що стосуються неповнолітніх осіб, які відстають у психічному розвитку, що не пов'язано з психічними розладами та захворюваннями;

набуло подальшого розвитку:

дослідження історико-правового аспекту проблем кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб, які відстають у психічному розвитку. У римському та канонічному праві вже з'являлися перші ознаки вікової осудності;

вчення про поняття, критерії та види осудності (обмежена осудність, вікова осудність, часткова осудність) і неосудності у вітчизняній та зарубіжній доктрині,

а також співвідношення зазначених понять з іншими кримінально-правовими категоріями. Зокрема встановлено тісний взаємозв'язок між осудністю та віком;

дослідження кримінально-правових норм зарубіжного законодавства різних правових систем щодо особливостей кримінальної відповідальності неповнолітніх, які відстають у психічному розвитку, що не обумовлено психічними захворюваннями;

положення про співвідношення понять «вікова осудність», «осудність», «неосудність» та «обмежена осудність». Доводиться, що вікова осудність неповнолітніх є самостійним видом осудності, що потребує закріплення у діючому КК України, а саме у розділі 4 «Особи, які підлягають кримінальній відповідальності»;

положення про необхідність створення у загальноосвітніх школах соціальної реабілітації та професійних училищах соціальної реабілітації спеціальних корекційно-освітніх класів (груп) для осіб, які відстають у психічному розвитку, що не пов'язано з психічними розладами, в яких буде надаватися соціальна та психологічна допомога неповнолітнім.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані у:

правотворчій діяльності – при розробці проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб»;

правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів із застосування норм про кримінальну відповідальність неповнолітніх;

науково-дослідній сфері – для подальших теоретичних розробок кримінально-правового напрямку щодо положень вікової осудності;

навчальному процесі – при викладанні курсу «Кримінальне право», а також при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних матеріалів із дисциплін кримінального циклу.

Апробація результатів дослідження. Дисертацію обговорено та схвалено на засіданні кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія». Основні положення та висновки дисертаційного дослідження викладено у доповідній записці до Комітету Верховної Ради України з питань молодіжної політики, сім'ї та дитинства (вихід. №1152-3 від 09.04.2013 р.). Основні положення і висновки дослідження доповідалися і обговорювалися на тридцяті науково-практичних конференціях, зокрема: 2-й Міжнародній науково-практичній конференції «Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи» (м. Сімферополь, 16 – 17 квітня 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Кримінальна юстиція в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку» (Другі Донбаські правові читання) (м. Луганськ, 14 – 15 травня 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми правової системи України» (м. Київ, 28 жовтня 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні» (м. Харків, 29 – 30 вересня 2011 р.); ІХ Международной заочно-

практической конференции «Научная дискуссия: вопросы юриспруденции» (г. Москва, 31 января 2013 г.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Політика в сфері боротьби зі злочинністю» (м. Івано-Франківськ, 1 – 2 березня 2013 р.); XV Международной научно-практической конференции «Инновационное развитие общества в условиях интеграции правовых систем» (г. Гродно, Республика Беларусь, 6 – 7 марта 2013 г.) та ін.

Публікації. Основні теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження викладено у 28 наукових працях, із них 7 наукових статей у наукових фахових виданнях України, 2 статті опубліковано у зарубіжних виданнях.

Структура дисертації обумовлена метою дослідження і складається зі вступу, 4 розділів, 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Загальний обсяг дисертації становить 228 сторінок, із них основного тексту – 190 сторінок. Список використаних джерел налічує 285 найменувань і становить 31 сторінку, додатки – 7 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, охарактеризовано методологію та емпіричну базу, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, їх апробацію.

Розділ 1 «Методологічні передумови розгляду кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб, які відстають у психічному розвитку» складається з двох підрозділів, в яких аналізується стан проблеми кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб, здійснено ретроспективний аналіз законодавства щодо відповідальності окремих груп неповнолітніх осіб.

У **підрозділі 1.1. «Огляд наукової літератури щодо питань кримінальної відповідальності неповнолітніх, які відстають у психічному розвитку»** розглядаються наукові думки вчених щодо проблеми кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб, які відстають у психічному розвитку, що не обумовлено психічними розладами. Встановлено, що з другої половини ХХ ст. і до теперішнього часу в українській та зарубіжній юридичній літературі тривають дискусії щодо доцільності чи недоцільності закріплення правових наслідків встановлення у неповнолітніх відставання у психічному розвитку, що не залежить від психічних хвороб, внаслідок яких підліток не може повною мірою керувати чи усвідомлювати свої дії під час скоєння злочину. Аналіз наукової літератури свідчить, що у доктрині відсутній єдиний підхід щодо визначення правової природи цього явища. Більшість науковців пропонують цю проблему розглядати у межах інституту «суб'єкт злочину», деякі автори – у контексті поняття «вина». Невизначеність правової природи дослідженого явища у доктрині породжує різні термінологічні визначення, що охоплює стан неповнолітньої особи, яка під час скоєння злочину не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії внаслідок

відставання у психічному розвитку, яке не пов'язано з психічними розладами, а саме: «вікова неосудність», «вікова осудність», «вікова обмежена осудність», «вікова незрілість», «вікове нествавлення».

У підрозділі 1.2. «Ретроспективний огляд положень законодавства щодо неповнолітніх осіб, які мають відставання у психічному розвитку» досліджуються історичні передумови виникнення та розвитку положень вікової осудності, а також вікові межі кримінальної відповідальності за різних історичних періодів.

Починаючи із середини XIX ст. і до 20-х рр. XX ст., критерієм диференціації віку кримінальної відповідальності була категорія «розуміння». Проте законодавство не містило тлумачення цього терміна, що породжувало у кримінальній доктрині певні дискусії. Історичні пам'ятки кримінального права деяких зарубіжних країн (наприклад, Франції, Німеччини) до обов'язкових умов притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності відносили також здатність таких осіб до усвідомлення своїх дій. Перші ознаки сучасного поняття «вікова осудність» можна побачити у Зводі законів 1832 р.

Правові наслідки встановлення факту скоєння неповнолітнім злочину без «розуміння» у різні історичні періоди змінювались, але завжди ця обставина враховувалася при вирішенні питань щодо кримінальної відповідальності неповнолітніх. Так, відповідно до Зводів законів від 1842 р., Уложення 1845 р. такі неповнолітні не підлягали кримінальній відповідальності, але до них застосовувалися виховні заходи. Згідно із Статутом про покарання, що накладалися мировими суддями, зазначена категорія підлітків підлягала кримінальній відповідальності, але на пільгових умовах. Зміни, внесені до кримінального законодавства у 20-х рр. XX ст., змінили підхід до визначення кримінальної відповідальності неповнолітніх, які діяли без «розуміння», цей термін у законодавстві уже не використовувався. Чинний КК України не містить положень про вікову осудність, на відміну від законодавства деяких зарубіжних країн.

Другий розділ «Вік як умова кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб, які відстають у психічному розвитку» містить два підрозділи, в яких розглянуто поняття та види віку кримінальної відповідальності.

У підрозділі 2.1. «Поняття віку як кримінально-правової категорії» досліджено наукові підходи до визначення загального поняття віку та віку кримінальної відповідальності неповнолітніх. Крім того, визначено значення кожного виду віку при вирішенні питань про кримінальну відповідальність неповнолітніх.

Вік у кримінально-правовому значенні необхідно розглядати не тільки як кількісну категорію, тобто кількість прожитих років відповідно до документів, але і як якісну категорію – ступінь вікового (розумового) розвитку.

У доктрині кримінального права прийнято виокремлювати такі різновиди віку: хронологічний, біологічний, розумовий, психологічний, соціально-правовий. При вирішенні питань про кримінальну відповідальність має особливе значення хронологічний (календарний, паспортний) вік. КК України не містить терміну

«хронологічний вік», але у ст. 22 КК України передбачено саме цей різновид віку, який є обов'язковою ознакою суб'єкта злочину.

На відміну від вітчизняного законодавства, у деяких зарубіжних країнах (Росії, Білорусі, Азербайджані, Туреччині, Сан-Марино, Пакистані) для можливості визнання неповнолітнього суб'єктом злочину необхідно, поряд із хронологічним, установити також і психологічний вік, тобто відповідність розумового розвитку віку, зазначеному у документах. Кримінальне законодавство України прямо не передбачає необхідності визначення психологічного віку неповнолітнього при вирішенні питання щодо кримінальної відповідальності, однак зі змісту ст. 485 КПК України вбачається обов'язковість його встановлення. Зазначена норма вказує на обов'язковість встановлення ступеня розвитку підлітка, на що вказує психологічний вік, а також відповідність його хронологічному віку.

У **підрозділі 2.2. «Мінімальна вікова межа кримінальної відповідальності»** розглядаються проблемні питання мінімального віку кримінальної відповідальності за законодавством України, а також за законодавством окремих правових систем.

Відповідно до кримінального законодавства різних правових систем обов'язковою ознакою суб'єкта злочину є досягнення певного віку. У законодавстві більшості країн закріплено диференційований підхід до цієї ознаки, а саме зазначено декілька вікових меж. Мінімальні вікові межі кримінальної відповідальності у зарубіжних країнах відрізняються між собою. Відповідно до ч. 2 ст. 22 КК України за певний перелік злочинів неповнолітні підлягають кримінальній відповідальності з 14 років. Зазначений вік відповідає вимогам міжнародних нормативно-правових актів. Проте перелік видів злочинів, за який настає кримінальна відповідальність із 14 років, потребує уточнення.

Третій розділ «Правова природа та критерії вікової осудності» містить три підрозділи, в яких розглянуто правову природу та формулу вікової осудності.

У **підрозділі 3.1. «Правова природа вікової осудності»** розглядається вікова осудність серед інститутів кримінального права. Пропонується законодавче визначення вікової осудності, як самостійного виду осудності.

Відсутність законодавчого закріплення ознак вікової осудності, тобто не здатності неповнолітньої особи повною мірою під час скоєння злочину усвідомлювати суспільну небезпеку або фактичний характер свого діяння чи керувати своїми діями (бездіяльністю) через наявність відставання у психічному розвитку, не пов'язаного з психічними захворюваннями або розладами, у кримінально-правовій доктрині породжує дискусії щодо правової природи зазначеного явища. У науковій літературі існують декілька підходів до вирішення цього питання. Підтримується позиція, що зазначене явище необхідно розглядати у межах інституту „суб'єкт злочину”, а саме в контексті понять «осудність-неосудність». Цей підхід є найбільш обґрунтований, оскільки історично склалося, що здатність (нездатність) особи до усвідомлення своїх вчинків під час вчинення злочину розглядається у межах питань осудність-неосудність.

Більшість авторів, які підтримують зазначену думку вживають термін

«вікова неосудність», тобто пропонують виокремлювати від неосудності. Дана позиція є спірною, оскільки мова йде про відставання у психічному розвитку, що не пов'язане із психічними розладами чи захворюваннями, отже не можна говорити про неосудність, оскільки відсутнім є медичний критерій неосудності. Інші пропонують термін «вікова обмежена осудність», як різновид обмеженої осудності, а деякі науковці, позиція яких у роботі підтримується, вважають за необхідне зазначене явище розглядати, як різновид осудності, а саме «вікову осудність». Пропонується розглядати вікову осудність, як самостійний різновид осудності.

У *підрозділі 3.2. «Соціально-психологічний критерій вікової осудності»* розглядається сутність зазначеного критерію вікової осудності.

Якщо звернутися до зарубіжного кримінального законодавства, яке містить загальні риси вікової осудності, можна побачити, що соціально-психологічний критерій виявляється через різні правові категорії, а саме: «відставання у психічному розвитку, не пов'язане з психічними розладами» (Казахстан, Росія), «відставання у розумовому розвитку, не пов'язане з хворобливим психічним розладом» (Беларусь), «відставання у розумовому розвитку» (Вірменія). У законодавстві деяких держав соціально-психологічний критерій виражається через морально-етичні категорії: моральний і духовний розвиток (ФРН). Аналіз зазначених понять дозволив дійти висновку, що соціально-психологічний критерій вікової осудності має виражатись у наявності у неповнолітнього відставання у психічному розвитку, не пов'язаного з психічними захворюваннями або розладами. Затримка психофізіологічного розвитку викликана причинами непатологічного характеру. Зазначене відставання може виникати внаслідок соціальних факторів (педагогічна занедбаність, неправильне виховання, проблеми безпритульності, сирітства тощо) і має тимчасовий характер, тобто при правильному вихованні й навчанні або наданні педагогічної допомоги затримка у розвитку є зворотною.

У *підрозділі 3.3. «Юридичний критерій вікової осудності»* аналізуються ознаки юридичного критерію вікової осудності.

Для встановлення ознак вікової осудності недостатньо наявності тільки соціально-психологічного критерію, оскільки, як свідчить судова практика, існують випадки, коли неповнолітній відстає у психічному розвитку, що не пов'язане з психічними розладами, але може повною мірою усвідомлювати і керувати своїми діями.

Для встановлення вікової осудності необхідно встановити зв'язок між відставанням у психічному розвитку, не пов'язаному з психічними захворюваннями, як характеристики особистості, а також ступенем розуміння своїх дій. Ступінь здатності усвідомлення своїх дій, а також здатність керувати ними у доктрині кримінального права прийнято виражати через юридичний критерій.

Оскільки вікова осудність є різновидом осудності, доцільно говорити не про повну, а лише про часткову відсутність здатності усвідомлення своїх дій. Юридичний критерій вікової осудності складається з інтелектуальної та вольової

ознак, які вказують на неповну здатність неповнолітнього усвідомлювати суспільну небезпеку або фактичний характер свого діяння або керувати своїми діями (бездіяльністю).

Четвертий розділ «Відповідальність та покарання неповнолітніх осіб з ознаками вікової осудності» присвячений правовим наслідкам встановлення вікової осудності.

Неповнолітніх осіб з ознаками вікової осудності необхідно визнавати суб'єктами злочинів, і тому вони підлягають кримінальній відповідальності. Проте зазначений факт необхідно враховувати при вирішенні низки кримінально-правових питань. У першу чергу, необхідно ставити питання щодо можливості застосування до таких осіб примусових заходів виховного характеру у зв'язку із звільненням їх від кримінальної відповідальності або покарання. Особливої уваги заслуговують питання щодо створення спеціальних корекційних установ закритого типу для неповнолітніх осіб, які відстають у психічному розвитку. Якщо заходи виховного характеру не є достатніми для виправлення, наявність ознак вікової осудності необхідно обов'язково враховувати при призначенні покарання шляхом встановлення пільгових умов призначення покарання.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексне дослідження категорії «вікова осудність» у кримінально-правовій доктрині, на основі якого сформульовано теоретичні положення, що мають певне значення для теорії та практики. До основних результатів дослідження слід віднести такі:

1. Кримінальна політика і заходи протидії злочинності неповнолітніх на різних етапах розвитку змінювалися в залежності від наявної політичної та соціально-економічної обстановки. Часто такі заходи відрізнялися: від повної відмови застосування кримінально-правових заходів до неповнолітніх за тяжкі злочини до встановлення низьких вікових меж кримінального переслідування за всі види злочинів.

Значний розвиток вітчизняного вчення про особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб прийшовся на середину XIX ст. У цей період такі вчені, як О.М. Богдановський, М.С. Таганцев, С.М. Будзинський та ін. почали виокремлювати різновиди (ступені) осудності неповнолітніх осіб, які залежали від віку особи. Саме із цього періоду починаються наукові дискусії щодо правової природи та наслідків скоєння злочинів неповнолітніми особами, які мають відставання у психічному розвитку, що впливають на здатність усвідомлення ними своїх дій.

2. Із середини XX ст. в юридичній літературі і до теперішнього часу тривають дискусії щодо термінологічного визначення вікової осудності, що охоплює стан неповнолітньої особи, яка під час скоєння злочину не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії внаслідок відставання у психічному розвитку, не пов'язаного з психічними розладами, а саме, як: «вікова неосудність», «вікова осудність», «вікова обмежена осудність», «вікова

незрілість», «вікове нествалення».

3. Перші ознаки вікової осудності у вітчизняному законодавстві можна знайти у Зводі законів 1832 р. Вони виражалися в тому, що неповнолітні особи при вчиненні суспільно-небезпечного діяння діяли без належного «розуміння». Незважаючи на те, що законодавець не зазначав причин, внаслідок яких особа діяла без розуміння, однак можна дійти висновку, що зазначені причини не залежали від психічних хвороб. Такий висновок ґрунтується на тому, що законодавство передбачало окрему норму, яка встановлювала правові наслідки вчинення особою діяння у стані психічної хвороби або розладу. Правові наслідки встановлення факту скоєння злочину без «розуміння» змінювалися в залежності від економічних, політичних, соціальних умов.

У більшості випадків такі неповнолітні не підлягали кримінальній відповідальності, до них застосовувалися виховні заходи (у вигляді передачі підлітка під нагляд батьків або іншим особам), такий підхід було передбачено у Зводі законів від 1842 р., Уложенні 1845 р. Однак за певних історичних періодів зазначений факт визнавався тільки обставиною, що пом'якшує покарання (Статут про покарання, що накладалися мировими судьями).

4. Аналіз кримінального законодавства різних правових систем щодо питань кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб свідчить про те, що вік є обов'язковою ознакою суб'єкта злочину. Проте сам законодавчий підхід до встановлення цієї ознаки відрізняється. Загальним є той факт, що на законодавчому рівні встановлено мінімальний вік кримінальної відповідальності, але у кожній державі він визначається в залежності від кримінальної політики. Достатньо знижений вік передбачений у деяких державах релігійної правової системи, наприклад, в Єгипті, Іраку, Лівані кримінальна відповідальність настає із 7 років. Більшість держав виокремлює декілька вікових груп неповнолітніх осіб для диференціації кримінальної відповідальності (Україна, Росія, Беларусь, Франція, Німеччина, Туреччина та ін.). У залежності від зазначених груп законодавець встановлює особливості застосування заходів кримінального впливу.

5. Майже всі зарубіжні держави досліджених правових систем передбачають у кримінальному законодавстві правові наслідки встановлення у підлітка недостатнього розвитку (відставання у психічному або моральному розвитку). Однак вони визначаються по-різному. Наприклад, у Росії, Беларусі неповнолітній із відставанням у психічному розвитку не може підлягати кримінальній відповідальності. У деяких державах наявність такого відхилення від норми враховується лише при призначенні покарання (Швейцарія). Однак переважна більшість держав пропонують застосовувати до неповнолітніх, у тому числі тих, які мають певні відставання у психічному розвитку, заходи безпеки або примусові заходи виховного характеру. Зазначене свідчить, що ознаки вікової осудності вбачаються в законодавстві багатьох зарубіжних країн, проте сам термін «вікова осудність» не вживається у законодавстві зарубіжних країн.

6. У науковій літературі немає єдності думок щодо самого визначення поняття «вік». Аналіз різних наукових думок дозволяє дійти висновку, що «вік

кримінальної відповідальності» необхідно розглядати як кількісно-якісну категорію, що включає кількість прожитих років, а також ступінь розумового розвитку особи. Видається можливим визначити вік кримінальної відповідальності як кількість прожитих років від народження до вчинення суспільно небезпечного діяння, який відображає інтелектуальний та соціальний розвиток людини і вказує на ступінь здатності усвідомлення своїх протиправних дій.

При вирішенні питань про кримінальну відповідальність неповнолітніх необхідно встановлювати не тільки хронологічний (паспортний, документальний) вік (передбачений у ст. 22 КК України), але й обов'язково психологічний (реальний) вік, який вказує на психофізіологічний (розумовий) розвиток особи.

7. Дослідження актуальних питань, які стосуються ознак суб'єкта злочину, вказують на необхідність реформування окремих кримінально-правових норм, зокрема пропонується внести певні зміни до ст. 22 КК України. Незважаючи на пропозиції деяких науковців про зниження мінімального віку кримінальної відповідальності, слід дійти висновку, що діючі мінімальні вікові межі у КК України є обґрунтованими. Однак перелік злочинів, за які настає кримінальна відповідальність із 14 років, потребує уточнення. Пропонується така редакція ч. 2 ст. 22 КК України: «Особа, які вчинили злочини у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, підлягають кримінальній відповідальності лише за умисне вбивство (статті 115 – 117), умисне тяжке тілесне ушкодження (стаття 121), середньої тяжкості тілесні ушкодження (стаття 122), бандитизм (стаття 257), терористичний акт (стаття 258), захоплення заручників (стаття 147), зґвалтування (стаття 152), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (стаття 153), крадіжку (стаття 185), грабіж (стаття 186), розбій (стаття 187), вимагання (стаття 189), пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (стаття 277), умисне знищення або пошкодження майна (частина друга статті 194), угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна (стаття 278), незаконне заволодіння транспортним засобом (статті 289), хуліганство (стаття 296)».

8. Наявність у неповнолітнього відставання у психічному розвитку, не пов'язаного з психічними розладами або захворюваннями, внаслідок якого особа не може повною мірою усвідомлювати суспільну небезпеку або фактичний характер свого діяння або керувати своїми діями (бездіяльністю), необхідно розглядати у межах осудності. Найбільш повно відображає правову природу досліджуваного питання термін «вікова осудність».

9. Вікову осудність визначає її формула, що містить два обов'язкових і взаємозалежних критерії: соціально-психологічний та юридичний.

Соціально-психологічний критерій укажує на наявність у неповнолітньої особи відставання (затримки) у психічному розвитку, не пов'язаного з психічними розладами або захворюваннями. Виокремлюють такі причини виникнення відставання у психічному розвитку: педагогічна або соціальна занедбаність; негативне виховування дитини; виховування у неблагополучній сім'ї, проблеми сирітства та безпритульності тощо, проте всі зазначені умови мають соціальне, а

не медичне походження. Соціально-психологічний критерій характеризує психологічний стан неповнолітнього.

Юридичний критерій характеризується двома ознаками: інтелектуальною та вольовою. Наявність двох зазначених ознак юридичного критерію дозволяє аналізувати різні сторони психічної діяльності особи під час скоєння злочину – її розумову, емоційно-вольову, інтелектуальну функції. Інтелектуальна ознака вікової осудності вказує на неповну здатність особи усвідомлювати суспільну небезпеку або фактичний характер свого діяння. Вольова ознака юридичного критерію визначається через категорію «воля» і вказує на неповну здатність неповнолітньої особи керувати своїми діями (бездіяльністю) під час скоєння злочину.

10. Для усунення деяких розбіжностей при застосуванні норм кримінального закону пропонується Розділ IV «Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт злочину)» КК України доповнити статтею 20-1 «Вікова осудність» такого змісту: «1. Підлягають кримінальній відповідальності неповнолітні особи, які досягли віку, встановленого у ч. 1 та 2 ст. 22 цього Кодексу, однак під час вчинення злочину не були здатні повною мірою усвідомлювати суспільну небезпеку чи фактичний характер свого діяння або керувати своїми діями (бездіяльністю) через наявність відставання у психічному розвитку, не пов'язаного з психічними захворюваннями або розладами. 2. Особам, зазначеним у частині першій цієї статті, покарання має призначатися з урахуванням положень статті 103-1 даного Кодексу».

11. Наявність у неповнолітнього відставання у психічному розвитку, незалежно від ступеня усвідомлення, необхідно враховувати як обставину, що пом'якшує покарання, оскільки цей факт знижує суспільну небезпеку особи. На підставі цього пропонується внести певні зміни до ст. 66 КК України і доповнити частину першу пунктом 3-1 наступного змісту: «3-1) вчинення злочину неповнолітньою особою, яка має відставання у психічному розвитку, не пов'язане з психічними захворюваннями або розладами». Такі зміни допоможуть акцентувати увагу суду на необхідності встановлювати цю обставину при призначенні покарання.

12. При встановленні ознак вікової осудності суд у першу чергу повинен ставити питання про можливість звільнення таких неповнолітніх від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК) або від покарання на підставі ст. 105 КК України, а саме із застосуванням примусових заходів виховного характеру. Доцільно застосовувати тільки такі види примусових заходів виховного характеру, як: обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання; направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років.

13. Пропонується внести зміни до ст. 97 КК України, а саме доповнити ч. 1

ст. 97 КК України після слів «...передбачені частиною другою статті 105 цього Кодексу», таким реченням: «До неповнолітнього, який під час скоєння злочину не міг повною мірою усвідомлювати суспільну небезпеку або фактичний характер свого діяння або керувати своїми діями (бездіяльністю) внаслідок відставання у психічному розвитку, не пов'язаного з психічними захворюваннями, суд може застосовувати тільки ті примусові заходи виховного характеру, які передбачено у п.п. 2, 3 і 5 частини другої ст. 105 цього Кодексу».

14. Для звільнення неповнолітніх осіб з ознаками вікової осудності від покарання на підставі ст. 105 КК України вважаємо за необхідне встановити сукупність таких умов: вчинення злочину невеликої або середньої тяжкості; наявність у неповнолітньої особи відставання у психічному розвитку, не обумовленого психічними розладами (захворюваннями), що знижують рівень усвідомлення своїх дій під час скоєння злочину. Запропоновано доповнити ст. 105 КК частиною п'ятою такого змісту: «Неповнолітній, який вчинив злочин невеликої або середньої тяжкості, однак під час вчинення злочину не міг повною мірою усвідомлювати суспільну небезпеку або фактичний характер свого діяння або керувати своїми діями (бездіяльністю) внаслідок відставання у психічному розвитку, не пов'язаного з психічними розладами (захворюваннями), може бути звільнений від покарання, якщо на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання. До таких неповнолітніх можуть бути застосовані примусові заходи виховного характеру, передбачені у пунктах 2, 3 і 5 частини другої цієї статті».

15. Для забезпечення принципів кримінального права у КК України пропонується закріпити окрему заохочувальну норму, якою будуть передбачені спеціальні пільгові умови призначення покарання неповнолітнім особам з ознаками вікової осудності. Оскільки така норма стосується тільки неповнолітніх осіб, доцільно закріпити її у розділі, що передбачає особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх. Так, необхідно доповнити КК України статтею 103-1 «Призначення покарання неповнолітнім, які мають відставання у психічному розвитку» такого змісту: «При встановленні у неповнолітнього відставання у психічному розвитку, не пов'язаного з психічними розладами (захворюваннями), що знижують рівень здатності усвідомлення суспільної небезпеки або фактичний характер свого діяння або керування своїми діями (бездіяльністю), строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого відповідною санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Мирошниченко Н.М. Проблемні питання віку кримінальної відповідальності /Н.М. Мирошниченко //Правове життя сучасної України: тези доповідей 9-ї звітної наукової конференції проф. - виклад. і аспірант. складу /відп.

ред. д.ю.н. проф. Ю.М. Оборотов. – Одеська нац. юрид. академія – О. : Фенікс, 2006. – С. 233–235.

2. Мирошниченко Н.М. Проблемы возрастной вменяемости /Н.М. Мирошниченко //Право ХХІ століття: становлення та перспективи розвитку: зб. наук. праць міжнар. наук-практ. конф. : «Другі Прибузькі юридичні читання» /за ред. В.І. Терентьева, В.О. Козаченко. – М., 2006. – С. 351–353.

3. Мирошниченко Н.М. Проблемы уголовной ответственности несовершеннолетних лиц с умственной отсталостью /Н.М. Мирошниченко //Актуальні проблеми удосконалення кримінального законодавства України: тези міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 травня 2007 р.) /ред. кол.: Є.М. Моїсеєв, О.М. Джужа та ін. – К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ., 2007. – С. 78–81.

4. Мирошниченко Н.М. Проблемні питання віку кримінальної відповідальності /Н.М. Мирошниченко //Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – Вип. 32 /редкол. д.ю.н. С.В. Ківалов та ін. – О. : Юрид. л-ра, 2007. – С. 167–169.

5. Мирошниченко Н.М. Проблеми вікової осудності в ювенальних правовідносинах /Н.М. Мирошниченко //Ювенальна політика та ювенальна юстиція в сучасній державі : матеріали міжнар. наук. конф. (21-22 вересня 2007 р., м. Одеса) /за заг. ред. проф. Ю.М. Оборотова; Одеська нац. юрид. акад. – О. : Фенікс, 2007. – С. 337–341.

6. Мирошниченко Н.М. Этапы становления законодательства об уголовной ответственности несовершеннолетних /Н.М. Мирошниченко // Правове життя сучасної України: тези доп. Всеукр. наук. конф. /ОНЮА – О. : Фенікс, 2007. – С. 357–359.

7. Мирошниченко Н.М. Особистість неповнолітніх злочинців з аномаліями /Н.М. Мирошниченко //Кримінологія в Україні та протидія злочинності /за ред. М.П. Орзіха, В.М. Дрьоміна. – Б-ка журналу «Юридичній вісник». – О. : Фенікс, 2008. – С. 248–252.

8. Мирошниченко Н.М. Правові наслідки вікової незрілості неповнолітніх правопорушників /Н.М. Мирошниченко //Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – Вип. 44 /редкол. : проф., академія. С.В. Ківалов, д.ю.н. проф. Ю.П. Аленін та ін. Одеська нац. юрид. акад., 2008. – С. 302–307.

9. Мирошниченко Н.М. Неповнолітній суб'єкт злочину /Н.М. Мирошниченко //Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. – Вип. 47/редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. Ю.М. Оборотов. – О. : Юрид. л-ра, 2009. – С. 157–161.

10. Мирошниченко Н.М. К вопросу о невменяемости /Н.М. Мирошниченко //Правове життя сучасної України : тези допов. міжнар. наук. конф. професор-виклад. і аспіран. складу/відп. ред. д.ю.н. проф. Ю.М. Оборотов /Одеська. нац. юрид. акад. – О. : Фенікс, 2009 – С. 535–537.

11. Мирошниченко Н.М. Кримінальна відповідальність осіб похилого віку /Н.М. Мирошниченко //Сучасні проблеми правової системи України: зб. наук. праць /редкол.: Ю.С. Шемшученко, Ю.С. Бощицький та ін. – К. : Вид-во Європ.

ун-ту, 2009. – С. 452–455.

12. Мирошниченко Н.М. Неповнолітній суб'єкт злочину: порівняльний аналіз законодавства ФРН та України /Н.М. Мирошниченко //Актуальні проблеми кримінального права, кримінального процесу та криміналістики : матеріали II міжнар. наук-практ. конф. (8 жовтня 2010 р., м. Одеса). У 2 т. – О. : 2010. – Т. 1 – С. 202–204.

13. Мирошниченко Н.М. Деякі проблеми застосування примусових заходів виховного характеру /Н.М. Мирошниченко //Правове життя сучасної України : тези доп. міжнар. наук. конф. проф.-виклад. і аспірант. складу (21–22 травня 2010 р., м. Одеса) /відп. ред. д-р юрид. наук., проф. Ю.М. Оборотов //Одеська нац. юрид. акад. – О. : Фенікс, 2010. – С. 543–547.

14. Мирошниченко Н.М. Питання обмеженої осудності в законодавстві та доктрині кримінального права /Н.М. Мирошниченко //Держава та право в умовах глобалізації: реалії та перспективи : зб. наук. праць. матеріали II міжнар. наук-практ. конф. (16-17 квітня 2010 р.) /відп. за вип. І.І. Поляков – Сімферополь : КРП «Видавництво» Кримнавчпеддержвидав», 2010. – С. 407–409.

15. Мирошниченко Н.М. Вікова осудність у теорії кримінального права /Н.М. Мирошниченко //Вісн. Луган. держ. уні-ту. внутрішн. справ ім. Е.О. Дідоренка : зб. наук. праць, матеріали міжнар. наук-практ. конф. «Кримінальна юстиція в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку». – Л., 2010. – С. 231–236.

16. Мирошниченко Н.М. За і проти зниження мінімального віку кримінальної відповідальності /Н.М. Мирошниченко //Генезис публічного права: від становлення до сучасності : зб. наук. праць /за ред. С.В. Ківалова, В.О. Тулякова, О.В. Козаченка. – Миколаїв : Іліон, 2010. – С. 151–153.

17. Мирошниченко Н.М. Значення психологічного віку в кримінальному праві /Н.М. Мирошниченко //Сучасні проблеми правової системи України : зб. матеріалів. II Міжнар. нук.-практ. конф. (28 жовтня 2010 р., м. Київ) /Київський ун-т права НАН України, ред. кол. Ю.С. Шемшученко, Ю.Л. Бошицький та ін. – Вип 2. – К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2010. – С. 284–286.

18. Мирошниченко Н.М. Деякі проблемні питання визначення формули вікової осудності /Н.М. Мирошниченко //Правове життя сучасної України: матеріали міжнар. наук. конф. професор-виклад. складу (20-21 травня 2011 р., м. Одеса) – О. : Фенікс, 2011. – С. 240–241.

19. Мирошниченко Н.М. Вікова осудність серед інститутів кримінального законодавства /Н.М. Мирошниченко //Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні : матеріали міжнар. наук-практ. конф. – Х. : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2011. – Т. 2 – С. 16– 18.

20. Мирошниченко Н.М. Застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх з розумовою відсталістю /Н.М. Мирошниченко //Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – Вип. 55 /редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. В.О. Туляков. – О. : Юрид. л-ра, 2010. – С. 202–207.

21. Мирошниченко Н.М. Доцільність звільнення від покарання із

застосуванням примусових заходів виховного характеру неповнолітніх осіб з ознаками вікової осудності /Н.М. Мирошніченко //Проблеми правотворчості очима науковців: матеріали міжн. наук-практ. конф. – О. : Причорноморська фундація права, 2011. – Ч. 2. – С. 89–90.

22. Мирошніченко Н.М. Юридичний критерій вікової осудності /Н.М. Мирошніченко //Пріоритетні напрямки розвитку законодавства України : матеріали міжнар. наук-практ. конф. – Запоріжжя, 2011. – Ч. 3 – С. 76–78.

23. Мирошніченко Н.М. Окремі питання застосування примусових заходів виховного характеру щодо осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності /Н.М. Мирошніченко //Правове життя сучасної України: матеріали. міжнар. наук. конф. професор-виклад. складу (20–21 квітня 2012 р., м. Одеса). – О. : Фенікс., 2012. – С. 239–240.

24. Мирошніченко Н.М. Кримінальна відповідальність неповнолітніх осіб, які відстають у психічному розвитку, за законодавством деяких країн СНД /Н.М. Мирошніченко /матеріали міжнар. наук. конф. (30 листопада 2012 р., м. Одеса). – О. : Фенікс, 2012. – С. 210–212.

25. Мирошніченко Н.М. Деякі спірні питання щодо визначення суб'єкту кримінальних проступків /Н.М. Мирошніченко //матеріали. міжнар. наук-практ. Конф. (29–30 жовтня 2012 р., м. Харків). – Х. : ИФИ, 2012 – С. 58–62.

26. Мирошніченко Н.М. Призначення покарання неповнолітнім особам з ознаками вікової осудності /Н.М. Мирошніченко //Науковий вісн. Ужгород. націон. ун-ту. Серія Право. – Вип. 19. – Т. – № 4. – 2012 – С. 67–69.

27. Мирошніченко Н.М. Возрастная вменяемость: в доктрине и в законодательстве Украины /Н.М. Мирошніченко //материалы IX Междунар. заочно-практ. конф. «Научная дискуссия: вопросы юриспруденции» (31 января 2013 г., г. Москва). – М. : «Международный центр науки и образования», 2013. – С. 101–105.

28. Мирошніченко Н.М. Возрастная невменяемость: сравнительный анализ законодательства республики Беларусь и некоторых стран СНГ /Н.М. Мирошніченко //Инновационное развитие общества в условиях интеграции правовых систем : сб. науч. статей /ГрГУ им. Я. Купалы; редкол.: Н.В. Сильченко и др. – Гродно : ГрГМУ, 2013. – С. 333–337.

АНОТАЦІЯ

Мирошніченко Н.М. Вікова осудність у кримінально-правовій доктрині України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2013.

Дисертація присвячена концептуальним питанням категорії «вікова осудність» неповнолітніх у кримінально-правовій доктрині України і зарубіжних країн.

На підставі аналізу наукової літератури та законодавств зарубіжних країн пропонується визначення поняття вікової осудності у діючому кримінальному законодавстві України. Визначається місце вікової осудності серед інших інститутів кримінального права.

Пропонується формула вікової осудності, яка складається з соціально-психологічного та юридичного критеріїв, останній складається із вольової та інтелектуальної ознаки.

Для всебічного дослідження категорії «вікова осудність» аналізуються поняття віку кримінальної відповідальності та осудності. Встановлюються правові наслідки вікової осудності.

Вносяться пропозиції щодо вдосконалення норм Кримінального кодексу України стосовно особливостей кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб, а саме пропонується закріпити положення про неповнолітніх осіб, які відстають у психічному розвитку, що не пов'язано з психічними захворюваннями чи розладами.

Ключові слова: осудність, неосудність, вікова осудність, неповнолітній, вік кримінальної відповідальності, примусові заходи виховного характеру, покарання.

АННОТАЦІЯ

Мирошниченко Н.М. Возрастная вменяемость в уголовно-правовой доктрине Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология, уголовно-исполнительное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2013.

Диссертация посвящена теоретическим и практическим проблемам возрастной вменяемости несовершеннолетних. Рассматриваются основные доктринальные положения данной категории.

Исследуется история развития отечественного уголовного законодательства, а также некоторых зарубежных стран об уголовной ответственности несовершеннолетних лиц.

Особое внимание уделяется правовой природе возрастной вменяемости несовершеннолетних. Предлагается возрастную вменяемость рассматривать в рамках института «вменяемость-невменяемость», а именно, как самостоятельную разновидность вменяемости.

Обосновывается тесная взаимосвязь возрастной вменяемости с возрастом уголовной ответственности. Рассматривается понятие возраста и его отдельные виды. Устанавливается, что особое значение для возрастной вменяемости имеет «психологический возраст». На основании изучения индивидуальных и социально-психологических особенностей несовершеннолетних лиц предлагается внести изменения в ч. 2 ст. 22 УК Украины и сократить перечень преступлений, за которые наступает уголовная ответственность с 14 лет.

Обосновывается, что возрастная вменяемость содержит формулу, которая состоит из двух критериев: социально-психологического и юридического, последний, в свою очередь, делится на интеллектуальный и волевой.

Вносятся предложения о законодательном закреплении в действующем УК Украины понятия возрастной вменяемости и правовых последствий ее установления. Обосновывается, что признаки возрастной вменяемости не должны исключать уголовной ответственности. Несовершеннолетних с признаками возрастной вменяемости предлагается признавать субъектами преступления. Аргументируется необходимость закрепления в УК Украины особенностей применения принудительных мер воспитательного характера и назначения наказания указанной категории несовершеннолетних.

Ключевые слова: вменяемость, невменяемость, возрастная вменяемость, возраст уголовной ответственности, принудительные меры воспитательного характера, наказание.

SUMMARY

Myroshnychenko N.M. The age sanity in the criminal doctrine of Ukraine. – Thesis.

Dissertation for the degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law. – National University «Odessa Law Academy», Odessa, 2013.

The thesis is devoted to theoretical and practical problems of juvenile criminal responsibility of persons who, during the commitment of a crime could not be fully aware of his actions because of mental retardation, which is not associated with mental illness.

The basic provisions of the national and foreign legislation, as well as scientific point of view of different historical periods concerning the criminal liability of minors who fall behind in mental development are researched.

The legal definition of age sanity, which contains its formula, is proposed, and the legal consequences of establishing the age sanity of minors is determined. In addition, the view of the necessity to clarify and reduce the number of crimes for which criminal responsibility is 14 years (Article 22 of the Criminal Code of Ukraine) is stated by the author.

Key words: sanity, insanity, age sanity, the age of criminal responsibility, compulsory measures of education nature, punishment.